

LES TRADUCCIONS AL CASTELLÀ DE LES OBRES DE VERDAGUER. UNA APROXIMACIÓ

Ramon PINYOL

Pere QUER

Les traduccions castelleses constitueixen, aproximadament, la meitat de les edicions que s'han fet en les diverses llengües a les quals ha estat traslladat el poeta de Folgueroles. Fins i tot, algunes de les obres de Verdaguer van circular, en vida seva, només en versions bilingües, com és el cas de *L'Atlàntida* o de *Lo somni de sant Joan*, cosa que explica en part la notable difusió hispànica que van tenir. Aquestes traduccions, juntament amb les franceses, són també a la base de les versions que es van fer en la resta de llengües, atès el poc nivell de català que tenien la majoria de traductors verdaguerians.

En la nostra comunicació ens proposem: a) fer un repàs, necessàriament sumari, al conjunt d'aquestes traduccions, corregint alhora algunes de les referències que surten en els repertoris bibliogràfics sobre Verdaguer, i b) fer una primera aproximació a l'única autotraducció castellana de Verdaguer, la del llibre *Lo somni de sant Joan*, que té un especial interès traductogràfic.

Les traduccions de *L'Atlàntida*

L'Atlàntida va ser traduïda de manera immediata al castellà per l'escriptor bilingüe Melcior de Palau (1843-1910), mataroní resident a Madrid, on exercia de catedràtic de l'Escuela de Ingenieros. Es tracta de la traducció considerada «canònica i oficial» pel fet que Verdaguer mateix va col·laborar amb Palau amb suggeriments i aclariments, i també perquè el poeta la va incloure com a acompanyant de la primera edició definitiva del poema (1878).¹ Aquesta traducció, subvencionada per la Diputació de Barcelona,² va ser criticada amb duresa pel reputat crític Manuel de

1. L'edició anterior, només amb el text català, havia aparegut dins el volum *Jocs Florals de Barcelona. Any XIX de llur restauració* (Barcelona: Estampa de la Renaixença, 1877), 125-229, d'on la reproduí, sense autorització, *L'Aureneta*, de Buenos Aires. Sobre les edicions d'aquesta epopeia, veg. Pere FARRÉS, «Estudi preliminar» a Jacint VERDAGUER, *L'Atlàntida* (Vic: Eumo Editorial / Societat Verdaguer, 2002), 77-81. Farrés aclareix que les edicions de 1897 i 1902 que, respectivament, consten en els volums i en els repertoris bibliogràfics com a setena i vuitena «edicions», reben aquesta numeració perquè Verdaguer va comptar-hi com a anteriors, a més de la dels Jocs Florals i les de 1878 i 1886, la de Buenos Aires, la que és acompanyada de la traducció francesa en prosa d'Albert Savine (París: Léopold Cerf, 1884) i la que conté la traducció francesa en vers de Justí Pepratx (París: Hachette, 1887).

2. Veg. els detalls i les circumstàncies a *Epistolari de Jacint Verdaguer*, II (Barcelona: Barcino, 1967), 32-35.

la Revilla pel fet que no era una autèntica versió literària.³ Realment, com diu el mateix Palau, es tracta més d'«una pauta, que de una traducció», ja que és una transliteració en prosa (amb dos fragments en vers: uns fragments del cant VI, «Hesperis», i el «Somni d'Isabel» a la Conclusió) que pressuposa l'original català al costat, sense el qual la lectura resulta força difícil. S'ha de remarcar, d'altra banda, que les abundoses notes verdaguerianes al text de l'epopeia no van ser traduïdes, curiosament, fins a la novena edició (1905). El 1907 es va editar per primera vegada a Madrid (Editorial Ibero-Americana), en versió només castellana, i el 1943 es va imprimir també amb la traducció sola a Buenos Aires (Ed. Tor). La versió de Palau fou utilitzada també en l'edició poliglota de 1929 (al costat de versions al francès, a l'italià, a l'occità, al portuguès i al llatí). I, encara, en l'edició bilingüe de 1878, s'ha reeditat a Barcelona el 1995 (per uns desconeguts «Editors, SA»), segurament per aprofitar el ressò del 150è aniversari del naixement del poeta. Es tracta d'una publicació adreçada a un hipotètic «gran públic» (coberta cridanera, força il·lustracions interiors, preu barat), que no fa gaire favor a Verdguer en utilitzar un text amb grafia arcaica i que no és el definitiu, i, a més, una versió castellana que avui només pot tenir interès per als especialistes.

En paral·lel a la versió de Palau, el 1878 es va publicar a Barcelona una traducció en vers, reeditada en aquest mateix any, deguda a l'advocat i polític Josep Maria Despujol i de Dusay (?-1880). Basada en l'edició no definitiva del poema de 1877, se l'ha de qualificar de «pirata», ja que no va comptar amb el permís de Verdguer, que la va desautoritzar. La crítica, a més, la va valorar molt negativament. Joan Sardà, per exemple, considerava que la «novicia pluma de Despujoi» havia donat una versió «con más buena voluntad que éxito».⁴

La tercera traducció castellana de l'epopeia atlàntica la va dur a terme el crític, historiador i professor granadí Francisco Díaz Carmona (1854-1916). Realitzada en vers, va sortir primer per entregues a la revista madrilenya *La Ciencia Cristiana* (1883) i poc després en format de llibre (Madrid: Gutemberg, 1884). La feina de traducció, que va durar uns quants anys, va acompanyada d'un interessant estudi literari de *L'Atlàntida*. Verdguer, que va mantenir un llarg carteig amb Díaz Carmona, va aprovar-ne la versió i la va elogiar de manera fervorosa (carta del 27-X-1883). I, tanmateix, la traducció del granadí no està exempta de diversos problemes que posen en qüestió greument el resultat. Així, el metre original, l'alexandrí, és substituït per una gran varietat de metres castellans, cosa que, com ha observat Ricard Torrents, «desnaturaliza el poema hasta tal punto que el resultado es otro poema y no el que compuso Verdguer». A més, continua dient Torrents, «Díaz Carmona incurre en omisiones, incluso de estrofas enteras, en reducciones y ampliaciones que comprometen severamente el texto original».⁵

3. Veg. Pere FARRÉS i Ramon PINYOL, «L'«Essai sur L'Atlantide» de Josep Tolrà de Bordas i altres crítiques coetànies», *Anuari Verdguer 1989*, 217-218. Sobre les traduccions de *L'Atlàntida*, veg. Pere FARRÉS, *op. cit.* en la n. 1, 67-72, i Manuèl LLANAS i Ramon PINYOL, «Les traduccions no castellanes de Verdguer, Oller i Guimerà fins a 1939», *Revue d'Études Catalanes* (Universitat de Montpeller) (en premsa).

4. Veg. *op. cit.* en la n. 2, 58-60.

5. «Introducció» a J. VERDAGUER, *La Atlàntida*, Barcelona: Planeta, 1992, p. XLV.

La quarta i darrera traducció publicada, deguda a l'advocat i escriptor valencià resident a Barcelona Joan Ots i Lleó (1896-1937) és, sens dubte, la millor. Torrents, que la va reeditar el 1992, la considera «moderna, rigurosa, incluso inspirada y aún hoy válida». Feta a partir de la darrera versió controlada pel poeta (1886), el traductor s'hi esforça per mantenir en castellà les característiques mètriques verdaguerianes, cosa que sol aconseguir amb originalitat. Va aparèixer el 1930 a Barcelona, publicada per l'Editorial Tasso, amb un pròleg de Joaquín Montaner y Castaño, una nota del traductor mateix i una dedicatòria a Francesc Cambó, de qui diu que encarna «el ideal de la unión de todos los pueblos iberos», una unió que «según narra Mosén Cinto el eterno, en su magna epopeya, ya cristalizó miles años ha, por el esfuerzo de Hércules después del hundimiento de la Atlántida».

A banda d'aquestes traduccions, només tenim notícia d'una adaptació en prosa, adreçada a un públic infantil, de José Miguel Velloso, editada a Madrid per l'editorial Aguilar el 1962. De la traducció en prosa d'un tal Josep Manjarrés, que Lluís Guarner dóna en la seva «Bibliografía general de Jacint Verdaguer» com a publicada a Barcelona, sense data, hem de dir que no n'hem trobat cap rastre en les biblioteques catalanes.

Les obres de l'època de maduresa

Després de l'èxit de *L'Atlàntida* Verdaguer va canviar de registre i va donar a conèixer, dos anys més tard, una obra important de poesia religiosa, *Idil·lis i cants místics*. Menéndez Pelayo, en una carta al poeta del 2 de juliol d'aquell any 1879, escrivia amb entusiasme sobre el nou llibre que «con decir que le prefiero a *La Atlántida*, está dicho todo», per acabar assegurant-li que «le tengo por el primero de los actuales poetas de nuestra Península». ⁶ El volum, que porta pròleg de Manuel Milà Fontanals, va ser traduït en poc temps per Josep Maria Carulla, publicista igualadí que residia a Madrid, on dirigia la revista catòlica *La Civilización*. Carulla, que va realitzar la feina en tres mesos, va editar la traducció aquell mateix 1879 (Madrid: Imprenta de Antonio Pérez Dubrull). El treball precipitat i la poca habilitat de Carulla va provocar judicis crítics molt severos de la premsa madrilenya. Així, el periòdic *La Fe* afirmava que, al costat de poesies que conservaven les bel·leses de l'original, unes altres resultaven «deslucidas, por ser los versos duros o mal acentuados, que producen muy desagradable efecto al oído del lector». Coincidia en duresa crítica el barceloní *El Correo Catalán*, que atribuïa els defectes de la traducció al fet que Carulla havia intentat «mantener los mismos metros del original», amb la qual cosa d'aquest original tan sols se'n reconeixia la versificació, però no els continguts i els valors poètics verdaguerians. ⁷ Molts dels poemes dels *Idil·lis* van ser molt reproduïts per la premsa en castellà, sobretot la catòlica, tant en la versió de Carulla com en d'altres de realitzades en cada ocasió per traductors poc o gens coneguts.

L'obra va tornar a ser traduïda i publicada el 1908 per Francesc Badenes Dalmau, dins la «Colección de las Obras de Mossen Jacinto Verdaguer con sus versiones cas-

6. *Op. cit.* en la n. 2, 175.

7. *Op. cit.* en la n. 2, 174.

tellanas», un projecte del qual només van sortir alguns volums i que editava la Llibreria Científico-Literaria de Josep Agustí. Encara va ser novament traduïda pel valencià Lluís Guarnier en una extensa selecció, publicada en versió bilingüe per l'editorial Anaya a Salamanca l'any 1965. Poc temps després, el 1970, J. F. Vidal Jové en va publicar una nova versió en vers, completa, dins el volum *Poesía mística* (Barcelona: Ediciones Zeus), que conté també composicions de sant Joan de la Creu i de santa Teresa de Jesús.

Dels dos següents llibres verdaguerians, *Cançons de Montserrat* i *Llegenda de Montserrat*, ambdós de 1880, només aquest darrer va ser passat al castellà. I ho va ser per Josep Maria Carulla, el ja conegut, i bescantat, traductor dels *Idil·lis*, que va servir-se del mateix editor madrileny, Antonio Pérez Dubrull. Carulla va publicar primer els cants II, III, IV, VI, VII, X i XII a la revista que dirigia a Madrid, *La Civilización* (toms 24-26, 1880), i per això va estampar, abusivament, la menció «segunda edició» en el volum amb l'obra sencera aparegut el 1881.

Tampoc no va traduir-se el següent llibre del poeta català, *Cariat* (1885), col·lecció de poesies disperses o inèdites que Verdaguer va estampar a benefici dels damnificats pels terratrèmols de Granada i Múrcia d'aquell any.

Poc temps després va publicar la seva altra gran epopeia, *Canigó* (va sortir a finals de 1885, amb la data de 1886). L'escriptor valencià Constantí Llombart va demanar de seguida l'autorització de Verdaguer per passar el poema al castellà. Tot i que hi va treballar durant molts anys, el llibre, que havia de portar un pròleg de Teodor Llorente, ha restat inèdita. Llombart, que va comptar amb l'aprovació de Verdaguer a la traducció, només en va publicar alguns cants a la premsa valenciana del moment.

La revista barcelonina *La Hormiga de Oro* va donar l'any 1886 una adaptació en prosa —no es pot qualificar pròpiament de traducció— de *Canigó*, deguda a J. Nogués i Taulet, que segons anota Lluís Guarnier en la seva «Bibliografia general de Jacint Verdaguer» va ser reproduïda pel periòdic de Bogotà *El Correo de las Aldeas*.⁸

La primera traducció pròpiament dita i completa de l'epopeia canigonenca és deguda a l'escriptor i historiador toledà Jerónimo López de Ayala y Álvarez de Toledo, comte de Cedillo i vescomte de Palazuelos. El llibre, editat a Madrid (Imprenta de Fortanet, 1898), en una edició luxosa, conté dotze làmines fora de text i diversos dibuixos intercalats, així com una coberta modernista dibuixada per Arija. La versió del comte de Cedillo és en vers i en prosa alternativament; porta un pròleg del traductor i dues cartes, a mode de prefaci (de Menéndez Pelayo a Verdaguer, del 25-I-1886, i de Verdaguer al traductor, d'octubre de 1897), una notable col·lecció de notes al text i tres apèndixs: «Una excursión al Canigó y a los valles del Conflent», «Traducciones del poema» i «Bibliografía rosellonesa». La premsa va acollir, en general, les versions de López de Ayala de forma elogiosa. Cal fer notar, de tota manera, que el setmanari *La Creu del Montseny*, que dirigia Verdaguer, en el número del 3 de desembre de 1898, en una crítica anònima, d'un to globalment laudatori, considera negativament la traducció del darrer cant, cosa

8. No hem pogut trobar aquesta publicació a Catalunya.

que l'articulista no s'està de justificar per raó de les dificultats mètriques i conceptuals de l'original.

Moltes dècades més tard, va tornar a ser traduït al castellà: el 1967, per l'Editorial Vasco-Americana, en una adaptació en prosa, anònima, per a infants; el 1981, a València, per l'Editorial Prometeo, a càrrec de José Puchades Segarra; i, finalment, el 1988, en vers per Maria Parés Grahit, amb un pròleg de Maria Àngels Anglada, dins la col·lecció «Biblioteca de Cultura Catalana», que editaven conjuntament Alianza Editorial i Enciclopèdia Catalana.

El 1887 es va publicar el primer volum de prosa, *Excursions i viatges*, que no va ser traduït. Aquest mateix any Verdaguer donava a conèixer la versió definitiva de *Lo somni de sant Joan*, una obra que, en una primera versió molt diferent, havia aparegut en un volum d'un certamen literari. Editada en versió bilingüe català-castellà, es tracta de l'única autotraducció coneguda d'una obra de Verdaguer, realitzada en prosa, a la qual dedicarem una atenció especial més endavant. El llibre, editat a Barcelona per la Llibreria i Tipografia Catòlica, va ser reeditat l'any següent. La tercera edició, de 1899, tot i que anuncia a la coberta i a la portada que conté la traducció castellana, només porta l'original català (en una nota al final del volum es demanen disculpes per l'errada). Són bilingües, en canvi, les tres edicions pòstumes barcelonenses de 1905 (inserida dins el volum II de les *Obras Completes*, publicades per Toledano, López y Cía.), 1907 i 1908 (editades ambdues en volum solt per la Llibreria Científico-Literaria de Josep Agustí, continuadora de Toledano, López y Cía., que les designa, respectivament, com a edicions 2a i 3a dins de la ja esmentada «Colección de las Obras de Mossen Jacinto Verdaguer con las versiones castellanas»).

Aquesta obra, d'altra banda, va circular en castellà també en una traducció en vers, deguda a un seminarista sevillà, Juan F. Muñoz Pabón, una versió que va tenir tres edicions: una a Jerez, amb el text castellà sol (Imp. de El Guadalete, 1889), i dues de bilingües a Sevilla (Tip. El Obrero de Nazaret, 1890; Imp. y Lib. Sobrino de Izquierdo, 1927). També en vers el jesuïta Joan Maria Solà va traduir més d'un terç de *Lo somni* en el treball «Poetas del Corazón de Jesús/V: Mosen Jacinto Verdaguer», aparegut a *La Hormiga de Oro* (any V, núm. 30, 30-VII-1887). L'«èxit» relatiu d'aquesta obra, avui poc coneguda, és deguda sobretot al seu tema, la devoció del Sagrat Cor de Jesús, al foment de la qual va dedicar aleshores un gran esforç l'Església.⁹

De l'autoantologia *Pàtria* (1888), se'n van publicar moltes traduccions a la premsa de poemes solts, però no es va traduir el llibre. Sí que ho fou, en canvi, l'obra apareguda l'any següent, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, el segon volum de prosa de l'autor. Constantí Llobart (autor, com hem vist, d'una versió inèdita de *Canigó*) en va fer una traducció, publicada dins la «Biblioteca Selecta» de l'editor valencià Pascual Aguilar, sense indicació d'any (és, però, de 1892), amb un lleuger canvi en el títol: *Diario de un peregrino a Tierra Santa*. Ja en el segle XX, hi va haver una nova versió, de Dolores Serra Bartrina (que sí que va mantenir el *Dietario*), publicada a Barcelona (Editorial Atlántida, 1941, «Colección Colibrí»), que conté, a més,

9. Notem que també va ser traduïda al francès (1888), al txec (1893), al portuguès (1907) i a l'alemany (1909). Sobre aquestes traduccions, veg. el treball de M. LLANAS i R. PINYOL citat a la n. 3.

les il·lustracions originals d'Andreu Solà que es van estampar en la primera edició catalana de 1889.

Les obres de la darrera etapa i les pòstumes

De la dotzena de llibres nous editats per l'escriptor de Folgueroles en aquest període, el de la seva última dècada, la majoria no van ser traduïts al castellà en aquell moment ni ho han estat en èpoques posteriors. El primer fou *En defensa pròpia* (Barcelona: Tip. L'Avenç, 1895), que recull, com és ben sabut, les dures cartes que va escriure a la premsa barcelonina per denunciar el seu cas. Traduïdes per l'advocat i polític Joan Moles, se'n van fer dues edicions seguides aquell any 1895. De les altres obres del període, hi ha versions castellanes de dues més. D'una banda, *Sant Francesc* (1895), que en traducció en vers del ja conegut Francesc Badenes Dalmau (havia traduït *Idil·lis* i *Lo somni de sant Joan*) i en edició bilingüe va aparèixer dins la ja esmentada «Colecció de las Obras de Mossen Jacinto Verdaguer con las versiones castellanas» (Barcelona: Llibreria Científico-Literaria de Josep Agustí, 1909). I, encara, la van tornar a traduir en versos castellans fra Juan Bta. Gómez i el crític Lluís Guarner el 1941 (València: Imp. To-Do, «Biblioteca Juventud»).

L'altra obra, el poemari *Flors del Calvari* (1896), amb pròleg, notes i traducció en vers de Lluís Guarner, no fou publicada fins al 1936 (Madrid, Casa Editorial Hernando), per bé que a causa de la guerra sembla que l'edició fou destruïda i que no en van circular més que alguns exemplars;¹⁰ fou reeditada, però, en versió bilingüe, el 1954 (Madrid: Lib. Graf. Victoriano Suárez).

Pel que fa a les obres pòstumes, només el volum *Eucarístiques* (publicat el 1904) ha merescut una traducció castellana. La va realitzar, en vers, l'escolapi José Beltrán, coincidint amb el centenari del naixement del poeta (Barcelona: Ed. Vicente Ferrer, 1945).

Les antologies

Probablement, s'ha de considerar com la primera antologia de poemes verdaguerians en castellà la selecció de divuit peces que figura al volum de Benjamín Fernández Medina, *Místicas. Poesías traducidas y originales* (Montevideo: Tip. y Enc. «Al Libro Inglés», 1895), que ocupa la primera meitat del llibre.

Però la primera antologia pròpiament dita de Verdaguer és tardana i limitada temàticament: *Florilegio de poesías religiosas* (Barcelona: Eugenio Subirana, 1921). La versió, en vers, és de Juan Lagufa Llitas. Poc després, va aparèixer el volum *Las mejores poesías de Jacinto Verdaguer* (Barcelona: Editorial Cervantes, [1925]), que ja recollia tots els registres de l'autor. Les versions pertanyen a traductors que ja han estat citats: F. Díaz Carmona, comte de Cedillo, J. M. Carulla, B. Fernández

10. Segons reporta Joan Antoni MILLÓN a «Jacint Verdaguer en l'obra de Lluís Guarner», comunicació recollida en el present volum.

Medina, Francesc Badenes i Lluís Guarner. El 1927, amb motiu del cinquantenari de *L'Atlàntida*, es va publicar a Madrid el volum, amb textos bilingües, *En memoria y honor del gran vate catalán Mosén Jacinto Verdaguer*.¹¹ També el 1945, coincidint amb el centenari del naixement, José María Castro Calvo va fer una antologia, titulada *Jacinto Verdaguer* (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas), d'escàs valor antològic.

Tractar de les antologies en castellà és, de fet, tractar del valencià Lluís Guarner (1902-1986), de qui s'ocupa monogràficament una comunicació de Joan Antoni Millón presentada en aquest mateix Col·loqui. Poeta, traductor, assagista i professor, de qui ja hem citat les seves versions d'*Idil·lis i cants místics*, *Sant Francesc* i *Flors del Calvari*, va publicar les primeres antologies verdaguerianes a final dels anys 20, amb unes acurades traduccions castellanes: *Jacinto Verdaguer: sus mejores versos* (Madrid: Gráficas Unión, [1928], col. «Los poetas», 18), *Jacinto Verdaguer. Poesías líricas* (París: Editorial Franco-Ibero-Americana/Librería de la Vda. de C. Bouret, [1928]) i *Antología lírica de Jacinto Verdaguer* (Madrid: C.I.A.P. [1929], «Biblioteca Cervantes/Serie Española», 48). Aquest darrer llibre, que porta un pròleg d'Apel·les Mestres, fou reeditat, corregit i augmentat, per l'Editorial Maucci de Barcelona el 1930. El 1930, segons el citat Joan Antoni Millón, va donar a conèixer dues noves antologies, *Poesías líricas* i *Poesías épicas*, ambdues publicades a Madrid per Ediciones Fax, dins la «Biblioteca de clásicos amenos» (volums XXIII i XXIV, respectivament).

Guarner encara va fer posteriorment dues noves crestomaties verdaguerianes: *Antología poética* (Madrid: Aguilar, 1944; reeditada el 1960, col. «Crisol», 87) i *Jacinto Verdaguer: antología de su lírica (1865-1900)* (Madrid: Espasa-Calpe, 1974). El volum *Poesías escogidas* (Madrid: Editorial Hernando, s. a., «Biblioteca Universal»), que amb aquesta referència surt en la «Bibliografía general de Jacint Verdaguer» del mateix Guarner, i del qual no hem pogut trobar cap exemplar, sembla que no arribà a sortir mai, segons ens ha comunicat el professor Millón.

L'autotraducció de *Lo somni de sant Joan*

Lo somni de sant Joan fou escrit per ser presentat al certamen poètic celebrat a Tarragona el 26 de juny de 1881 amb motiu dels actes del «Nacional Homenaje de las Ciencias, Letras y Artes Españolas al Sacratísimo Corazón de Jesús». La composició hi va obtenir un premi i va aparèixer publicada dins el volum corresponent i en un quadern solt amb la resta de composicions premiades. Verdaguer, però, ja va veure les possibilitats d'ampliació que tenia i la va refer a fons. Així, la va tornar a publicar en volum el 1887 (reeditat l'any següent), amb la traducció castellana feta per ell mateix i que li va revisar, com era habitual en les obres d'aquesta època, el filòleg Josep Balari i Jovany. Que la traducció és de Verdaguer mateix no ofereix cap mena de dubte, a desgrat que la portada del llibre potser podria resultar equívoca: «Lo

11. L'esmenta Guarner en la seva «Bibliografía general de Jacint Verdaguer» (publicada al final de les *Obras completas* de Verdaguer editades per la Selecta el 1949), però que, malauradament, no hem vist, ja que no l'hem pogut localitzar en cap biblioteca catalana.

somni de sant Joan. Llegenda del Sagrat Cor de Jesús ab la traducció castellana per Mossen Jacinto Verdaguer». Una nota de l'interior del llibre a propòsit d'un poema que no tradueix, ho aclareix, per si hi havia dubtes («Sant Joan de la Creu»). Si que en tenia Lluís Guamer, per exemple, que en la reiteradament citada «Bibliografia general de Jacint Verdaguer» diu que la traducció és «atribuïda» al poeta. Ara coneixem, a més, una carta de Balari a Verdaguer on comenta algunes qüestions sobre la traducció.¹²

La versió en castellà de *Lo somni de sant Joan* es presenta acarada al text català en línies partides de manera que reproduïxen l'estructura versificada original però sense seguir ni rima ni metre.

De la comparació de les versions catalana i espanyola de *Lo Somni de sant Joan* n'hem extret 159 adaptacions significatives, és a dir moments no exactament corresponents entre l'original i la traducció, i volem en aquesta comunicació presentar algunes idees que ja se'n poden extreure, a l'espera d'ulteriors estudis que les confirmin. Haurà de ser, per raons òbvies de temps, una relació sumària dels fenòmens que s'hi observen però que considerem ja prou indicativa de quins plantejaments van guiar Verdaguer en la seva autotraducció.

Malgrat que hàgim fixat l'atenció només en els punts en què, d'una o altra manera, les dues versions divergeixen, el nombre d'adaptacions es pot considerar discret en relació amb el volum total del recull. Per tant, partim d'una idea general de força fidelitat entre les dues versions.

D'entrada, destaquen en l'anàlisi el que podríem anomenar operacions d'expansió —una mica, el paral·lel traductològic de l'*amplificatio* de la retòrica clàssica—, que constitueixen més d'una tercera part de les adaptacions al·ludides (58/159; 36,4%). L'expansió que efectuen sobre el text original no és exagerada, però va mantenint viva la sensació d'un cert esforç de Verdaguer per retoritzar i amplificar la versió espanyola.

Aquestes intervencions ampliatives que hi aplica consisteixen majoritàriament a canviar el terme original per un altre d'equivalent quant al seu camp de significat però més expressiu, més concret, o bé a utilitzar una expressió per traduir un sol terme (28/159).

Poeta y sabi, ¿d'hont traus
los cants y la sabiesa?

(«A sa Santedat

lo Papa Lleó XIII», v. 6-7)

Poeta y sabio ¿dónde nacieron tus *inspiraciones*?
¿cuál es la fuente de tu sabiduría?

...haciendo

fent los homens y'ls deus
[agenollar

(«Sant Pau», v. 16)

caer de hinojos á los hombres

son bàlsam li *dóna*

(«Sant Ambrós», v. 5)

le *regala* su bàlsamo

12. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, VI (Barcelona: Barcino, 1981), 45-47.

Longino ho sabia
que un raig ne rebia
ferint vostre Cor
(«Sant Ambrós», v. 10-12)

Bien lo sabia Longino
que lo hizo brotar copioso
hiriendo vuestro Corazón

En altres casos afegeix en la traducció algun matis o qualificació que no tenia el terme original (16/159).

la porta del paradís
per un *glavi* fou tancada
(«Sant Antiochus», v. 1-2)

la puerta del paraíso
fué cerrada por un *acero llameante*

Davant la capelleta *hi há*
[l'imatge
de vostre Cor sagrat
(«Preludi», v. 9-10)

Corona el portal de la capilla la imágen
de vuestro sagrado Corazon

O canvia, de vegades, el terme original per un altre de pertanyent a un registre més culte, més formal, més elevat... (14/159).

l'amor que *feria* al mestre
(«A aqueix querubí terrestre...», v. 3)

el amor que *laceró* al maestro

cambiantlo ab lo cor seu
(«Sant Miquel dels Sants», v. 8)

trocándolo con el suyo

Totes les operacions descrites i especialment aquesta darrera suggereixen, a parer nostre, la possibilitat que Verdaguer considerés que el públic lector de poesia castellana no fos tan procliu a admetre ingredients de to popular i planer en el llenguatge poètic com ho podia ser el públic lector en català. En qualsevol cas, ens sembla clar que la seva actitud demostra un esforç d'adaptació a una altra cultura i a una altra tradició, element molt important per avaluar els seus plantejaments traductològics.

Al costat d'aquesta tendència a l'ampliació s'observen també, com és lògic, casos de reducció, és a dir, moments en què es canvia el terme original per un de menys expressiu, menys concret, se n'eliminen qualificacions o matisos, etc. (38/159; 23,8%)

l'aspra terra congria Serafins
(«Lo cor obert», v. 66)

engendra Serafines la tierra

á qui l'*agullona*
(«Sant Ambrós», v. 4)

al que lo *hiere*

l'acompanya á un jardí ple de *roselles* lo lleva á un jardín de *flores*
(«Ramon Lull», v. 3)

Dintre de les reduccions, que no arriben a una quarta part de les intervencions totals, en trobem algunes que configuren una línia en la mateixa direcció del que

apuntàvem abans de la diferent tradició de llenguatge poètic entre les dues llengües: Verdaguer acostuma a eliminar en la versió espanyola els diminutius i superlatius que tant fa aparèixer en català.

Una tercera operació que es va repetint al llarg de la versió la formen les intervencions amb resultat d'alteració del significat del terme original. Representen gairebé un 20% de les adaptacions detectades (31/159; 19,5%) i s'ha d'especificar que rarament alteren el sentit global dels versos originals i més aviat afecten només el significat d'un terme concret.

beuhen la fe, l'amor y l'esperança   beben la fe, la esperanza y la *caridad*
(«Lo cor obert», v. 59)

Regina d'eix esplet d'ànimes *belles*   Reina de esa eflorescencia de almas *puras*
(«Com jegan per emprendre la carrera...», v. 21)

que n'hi arrancan de llàgrimes *divines*   que le arrancan *tiernas y abundantes*
[làgrimas
(«La beata Margarida», v. 38)

La proporció d'aquestes alteracions és relativament petita en el si de les adaptacions estudiades i molt més minsa encara si es compara amb la totalitat de la versió. Això ens fa pensar que Verdaguer emprèn l'autotraducció amb mentalitat de traductor més que no pas amb la mentalitat de l'escriptor que revisita una obra pròpia i en certa manera la reescriu, com és freqüent en aquests casos. Tanmateix, això no vol dir que hi renunciï sempre. En alguns moments (8/159; 5,03%) hi ha reescriptura de passatges més o menys complexos, en els quals Verdaguer mostra —com no podia ser d'altra manera— un gran ofici de poeta.

Naix d'aquell bes angélica niuhada,   Nace de aquel dulcísimo ósculo
voladuria de verges y de sants,   la angélica prole cristiana,
que es en lo breç del sagrat Cor breçada   que es en la cuna del sagrado Corazon
la familia gentil dels cristians   *medida*
(«Lo cor obert», v. 53-56)   como en su nido los pajarillos

lo dia al dia fa saber sa glòria,   un dia cuenta al otro sus glorias
la nit serena á la vinenta nit   de su luz la noche habla á la noche
(«Com jegan per emprendre la carrera...», v. 7-8)¹³

Ja es veu que aquestes reescriptures tampoc no alteren gaire el significat general dels versos, sinó que sovint són més aviat reorganitzacions dels conceptes que es troben a l'original. En un cas com el que ens ocupa, en el qual la traducció no necessita cenyir-se a cap constrenyiment mètric, aquests moments de reelaboració

13. A part de l'explicitació del concepte de la llum, ens interessa la transposició de consecutivitat d'un vers a l'altre.

dels mateixos conceptes poètics de l'original ens fan pensar, més que res, en una voluntat de reformular la pròpia obra adaptant-la a una llengua diferent. Alguns altres aspectes puntuals concorren a reforçar la sensació que Verdaguer vol adaptar-se a la llengua d'arribada, com per exemple, el canvi de *Vós* en català a *Tu* en espanyol en les interpel·lacions directes a Déu. Però el que ens sembla més destacable és l'adaptació cultural que persegueix, exemplificable en un cas que incorpora de glossa, és a dir quan en la traducció apareix la descripció o definició d'un terme original. Es tracta del vers 19 del poema a santa Gertrudis, on diu: *Al jardí d'hont son poncelles, / aturan, per escoltar, / llurs sardanes les estrelles, / los satèlits llur dansar* («Santa Gertrudis», 17-20) tradueix: *En los jardines donde florecen, / suspenden para escuchar su melodía / las estrellas su rueda armoniosa, / sus danzas los satélites*.¹⁴ El canvi de *sardana* per *rueda armoniosa* és ben significatiu, pensem, del que estem exposant.

Més significatiu encara d'aquesta voluntat de posar en circulació una versió castellana homologable amb la tradició del públic lector en castellà és el cas del poema dedicat a sant Joan de la Creu. La composició que Verdaguer li ofereix en la versió catalana s'inspirava i en seguia de molt a prop una altra d'aquell autor castellà. En el moment de fer la versió espanyola prefereix col·locar-hi el poema inspirador de sant Joan de la Creu i ho explica en una nota: *Más que una pobre traducción de mis versos, he creído mejor poner en este lugar la misma preciosa poesía de san Juan de la Cruz, cuya paráfrasis, con disculpable atrevimiento, he intentado*.

Els canvis d'índole cultural que Verdaguer ha d'incloure en la seva versió són molt pocs, com ja es podia esperar pel tema tractat en el recull i per la proximitat de les cultures implicades en aquesta traducció, però per minsa que sigui la seva presència denoten una actitud traductològica, la de la voluntat d'adaptació a la cultura d'arribada, que ens sembla digna d'esment. No es tracta pas de presentar Verdaguer com una figura de la traducció; simplement es tracta de fer notar que quan es disposa a traduir-se ho fa amb mentalitat de traductor.

Un altre aspecte a destacar és que són poques les ocasions en què afegeix conceptes absolutament nous en la traducció i pocs també els moments en què n'elimina. Això reforça encara més la idea que l'autotraducció és molt fidel i que aquesta fidelitat és més gran i respectuosa amb el contingut de l'original que amb l'expressió d'aquest contingut. Tanmateix, cal continuar recordant que, com ja hem fet notar abans, el nombre d'intervencions realitzades és petit en relació amb el volum total del recull.

Completen aquesta mínima fenomenologia algunes altres tendències, de caire més gramatical, que cal fer notar i que només esmentem, com ara alguns canvis de temps verbals, que produeixen l'intercanvi epistolar amb Balari; la tendència a l'anteposició en castellà d'adjectius que apareixen posposats en català; o el fet que, en general, ordena sintàcticament allò que el metre o la rima li havien fet desordenar en català. I ja no en l'àmbit estrictament gramatical, una certa tendència a canviar l'ordre de les

14. Cal notar que en el text català hi ha sobreentesa la paraula *armonia* (en castellà, *música*) que apareix a l'estrofa anterior i, per tant, la inclusió de la *melodía* en castellà en els versos esmentats representa una explicitació d'aquest concepte.

paraules en els binomis.¹⁵ Cal afegir-hi que l'anàlisi de la traducció revela una consulta molt atenta dels diccionaris i encara una darrera qüestió de gran importància per a la qual no hem sabut ara com ara fer una interpretació amb un mínim de fonament: el fet que els lemes llatins que encapçalen cada poema i alguns versos en llatí que apareixen entre els catalans siguin traduïts sistemàticament en la versió castellana i no s'hi mantinguin en llatí.

Conclusió

L'objectiu d'aquesta comunicació consistia a presentar una primera aproximació a l'anàlisi de les traduccions al castellà de les obres de Verdager. De tot el que n'hem exposat ens sembla que en poden sorgir dues línies d'estudi interessants: una des de la perspectiva de la traducció i una altra de literariocultural; les resumim a continuació.

En primer lloc —i des d'un punt de vista eminentment traductològic— l'anàlisi de l'autotraducció de Verdager indica que la va emprendre amb una actitud molt pròpia d'un traductor, ja que no fa una revisitació del seu text per recrear-lo, sinó que intenta cenyir-se tant com pot al contingut original encara que sí que intervé sobre l'expressió d'aquest contingut. És precisament aquest treball d'intervenir sobre l'expressió en el text castellà amb l'orientació que Verdager li dona el que ens permet de dir que se'ns mostra un traductor hàbil. Hem fet notar la tendència a fer desaparèixer en castellà les aromes de poesia popular i més encara la sensació de llenguatge planer que els seus versos tenen en català. I la nostra opinió és que dona aquest sentit a l'adaptació perquè és molt conscient que el llenguatge poètic espanyol té tota una altra tradició, que comporta necessàriament un llenguatge més culte, una retorització més alta, etc., i en això demostra, doncs, un esforç d'adaptació no només a la llengua d'arribada sinó també a la cultura d'arribada. Val a dir que aquest esforç per procurar que el text versionat funcioni no només lingüísticament en la llengua de destinació sinó també culturalment en la tradició d'aquella llengua és una actitud molt pròpia d'un traductor conscient i avesat.

En segon lloc, el tipus de versió que presenta, acarant aparentment vers amb vers però sense metre ni rima en espanyol, el situa en l'equidistància entre la paràfrasi en prosa i la traducció poètica versificada habituals i, per tant, no persegueix únicament la finalitat de la mera explicació, com en la pura paràfrasi, sinó que també busca presentar amb una certa voluntat d'estil els seus poemes. Un esforç estilístic, d'altra banda, prou tímid per no acostar-se tampoc a la recreació literària. Això ens ha fet pensar en la importància que devia tenir per als autors en llengües no majoritàries que les seves obres circulessin acompanyades de versions a una llengua més estesa que la pròpia. No parlem pas de cap consideració sobre llengües majors i llengües menors sinó del fet que devien veure les versions adjuntes com una possibilitat de més difusió i d'internacionalització de la seva obra poètica. Ho feien de manera força

15. *armonia y amor* en català; *amor y armonía* en castellà; *l'abnegació y'l sacrifici* en català; *el sacrificio y la abnegación* en castellà, etc., tot i que en algun cas els canvis es deuen segurament a qüestions fonètiques per evitar cacofonies.

regular els provençals, acompanyant les obres amb paràfrasis en prosa francesa, llengua en la qual també publicaven les anotacions i tot l'aparat corresponent que hi afegien. Altres poetes catalans de l'època també ho havien fet i, probablement, a això es deu una part de l'èxit que la poesia de llengües com la catalana o l'occitana guanyà en aquell final de segle. Tenim la sensació que Verdaguer va voler anar amb aquesta autotraducció una mica més enllà.

De fet, les dues idees insinuades, que caldrà a partir d'ara desbrossar amb més atenció, no fan res més que insistir en la constatació que, quan parlem de Verdaguer, ens trobem davant d'un gran poeta que afegia a aquesta condició la de ser un intel·lectual molt format i, sobretot, fill del seu segle.